

DE PEDAGOG 03

UITGAVE VAN DE NVO - JAARGANG 23 - OKTOBER 2022

‘Heb jij
ook een
poes?’

Autisme in Turkije
en Nederland

Margrite Kalverboer
& Micha de Winter

Vera (7) krijgt weer
zin in school

nvo 60
JAAR

‘Niks’

De eerste piemel die ik zag in ons honderd procent vrouwenhuishouden was van mijn neef Marcel, krap een maand ouder dan ik. Het was begin jaren zestig en we speelden als peuters in de badkuip. Dat bewijst een zwart-witfoto uit die tijd.

De naam die ik leerde voor het mannelijk geslachtsdeel was ‘brandspuitje’. Mijn neef kon er staand mee plassen – liet hij trots zien – en mijn oom was brandweerman. Logisch! Een naam voor het vrouwelijk geslachtsdeel leerde ik niet. Jongens hadden een brandspuitje en meisjes hadden ‘niks’.

‘Kunnen we aan de dokter vragen of ik ook een brandspuitje mag?’, moet ik als kleuter aan mijn moeder hebben gevraagd. Ik herinner me niet of we daadwerkelijk naar de huisarts zijn gegaan. Wel een terugkerende droom uit mijn kindertijd: dat ik er ineens wel eentje heb! En dat ie in elke droom groter en groter groeit, tot ie boven mijn jasje uitsteekt en alle kinderen op het schoolplein hem zo meteen zullen kunnen zien... een nachtmerrie.

Op mijn dertiende kreeg ik een doosje tampons van mijn moeder, als alternatief voor het dikke maandverband. Maar wat moest ik ermee? Vol verbazing en ongeloof bestudeerde ik de gebruiksaanwijzing. Wat?! Zat daar een gat?! Vele jaren later bleek dat naamloze gat ‘vagina’ te heten.

In het omslaginterview pleit specialist seksuele ontwikkeling Anna Jansen (31) ervoor om bij kinderen alle lichaamsdelen te benoemen. En het vrouwelijk geslachtsdeel van baby af aan ‘vulva’ te noemen. Zo heet het namelijk. En om niet zo geheimzinnig te doen over vrouwelijke seksualiteit, zoals over de clitoris. “Waarom kwam ik er pas op mijn 22ste achter dat ik die had en hoe die werkte?”

In dit nummer van *de Pedagoog* staan meer persoonlijke herinneringen. Van Andries Kamminga aan de (bijna) gescheiden werelden van christenen en ‘openbaren’ in zijn geboortedorp. Van Iva Bicanic aan haar inspirerende studietijd met Francien Lamers-Winkelmann, hoogleraar kindermishandeling. “Mijn aantekeningen van 25 jaar geleden heb ik nog steeds.” Van Birsan Basar aan haar moeilijke jeugd, toen de diagnose autisme nog niet was gesteld. Dat gebeurde pas op haar 21ste. *Opvoeders van nu* gaat over het nut van een levensboek of levensverhaal voor kinderen met ‘gaten’ in hun herinnering, door veel wisselingen van woonplek en opvoeders.

Annemiek Haalboom
hoofdredacteur *de Pedagoog*

‘We moeten niet alleen praten met kinderen, maar ze ook tegengas durven geven’

Micha de Winter, pagina 20

coverfoto: Sabine Joosten

4 ‘Heb jij ook een poes?’
Interview met Anna Jansen, specialist seksuele ontwikkeling. Over het normaliseren van seksualiteit bij kinderen.

12 Openbaren, stinksigaren
Andries Kamminga, net als de NVO kind van de jaren zestig, blik terug op de segregatie in het basisonderwijs en het verenigingsleven in zijn dorp B.

20 Staan voor het belang van het kind
In gesprek met Margrite Kalverboer en Micha de Winter, sinds kort ‘lid van verdienste’ van de NVO.

24 In welk werelddeel leeft het nijlpaard?
Bijdehante Vera (7) is constant moe. Ze maakt haar toetsten steeds slechter, maar weet wel alles over de vijf machtigste zoogdieren.

32 ‘Het verleden niet herschrijven, maar helpen dragen’
Is werken met een levensverhaal zinvol voor kinderen die vaak zijn gewisseld van woonplek en opvoeders? De zegeningen en valkuilen van een levensboek vol herinneringen.

rubrieken

- 8 Onderzoeksnieuws
- 9 Die ene docent:
Francien Lamers-Winkelmann
- 10 Over de grens:
Autisme in Turkije
- 14 Promovendus:
Helena Oldenhof
- 17 OM&OM:
Elena Carmona van Loon
- 18 Toekomst jeugdhulp
- 23 Gegrepen: Rudolf Dekker
- 27 Gast: Matthijs Heijstek
- 28 Boeken &zo
- 30 Hoogleraar:
Leonieke Boendermaker
- 35 Juridische en beroepsethische vragen
- 36 Young professionals:
VVE & studenten
- 40 Op de werkvloer:
Anne-Marie Haeke

‘Heb jij ook een poes?’

Anna Jansen: ‘Tijdens de Week van de Liefde is voor het eerst een 3D-model van een clitoris meegestuurd met het lespakket.’

Anna Jansen (31) is specialist seksuele ontwikkeling. Via haar bedrijf ‘De Sekswijzer’ geeft ze training en scholing aan opvoedprofessionals in de kinderopvang, voorlichting aan mbo-studenten en onlangs aan leden van de NVO. ‘Er is een enorm gebrek aan basiskennis.’

Ze is groot fan van de televisieserie *Naakt voor de klas met de Sekszusjes*. Deze zomer namen de zussen Krista en Marcella Arriëns op een Amsterdamse middelbare school de seksuele voorlichting anno 2022 onder de loep. Mooi vormgegeven televisie, met seksuologen die, verstoep in schoolkluisjes, feitelijke informatie geven.

Anna Jansen: “Zo zou het eigenlijk moeten. Heel inhoudelijk, eerlijk en gericht op de vragen van jongeren. De serie gaat ook over twijfelen, dat niet alles zwart-wit is. Zelfs als er bij wijze van spreken al iemand met een condoom om naast je ligt, kun je nog zeggen: ‘Nee, het voelt toch niet goed.’” Ze is ook blij met de boodschap van de serie: “Die is, vooral voor vrouwen, dat je mag staan voor je eigen plezier. Dan helpt het als je je eigen lichaam kent. Dat we normaliseren dat meiden zichzelf van jongs af aanraken, bijvoorbeeld. Dat is gewoon gezond gedrag. Net zoals bij jongens. Van hen vinden we het heel normaal als ze aan hun piemel zitten. Dat hoort er een beetje bij. Bij meiden wordt het minder geaccepteerd en leren we het eerder af. Vrouwelijk seksueel plezier is nog steeds een taboe.”

Naturistencamping

We spreken elkaar in de zomervakantie via het beeldscherm. Hier is het half drie in de middag en Anna Jansen heeft net ontbeten. Ze verblijft zoals elke zomer op haar ‘lievelingsplek ter wereld’. Een grote biologische groenteboerderij van vrienden, in Upstate New York. Om vijf uur opstaan, meewerken op het land, acht uur ontbijt, dan weer het land op. Hoe was haar eigen seksuele opvoeding eigenlijk? Uit welk nest komt ze?

“Ik ben opgegroeid in Amsterdam en heb mijn hele leven op de Vrije School gezeten, van de kleuterklas tot het eind van de middelbare school. Mijn vader werkt bij de overheid, mijn moeder in de geestelijke gezondheidszorg. Bloot was bij ons heel gewoon. We gingen naar naturistencampings, naakt werd niet geseksualiseerd. Dat was gewoon je lijf. Maar over seks werd thuis niet gepraat. Wij kregen een paar voorlichtingsboeken, van seksuoloog Sanderijn van der Doef. Ik herinner me eigenlijk niet of ik in die tijd veel vragen had.” Op de vrije basisschool werd destijds gezegd: Seksualiteit

hoort bij volwassenen, dus dat komt later wel. “Daar is een kentering gaande”, merkt ze. “Ik geef trainingen op vrijescholen en zie nu dat ook zij seksuele opvoeding en ontwikkeling een plek willen geven in de algemene opvoeding. Het speelt: kinderen stellen vragen, vertonen gedrag en opvoeders willen daar informatie over en handvatten voor.”

Clitoris

Anna Jansen studeerde af aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht, met een scriptie over de stigmatisering van prostitutie. (‘Nu zou ik de term sekswerk gebruiken.’) Ze koos voor een master Pedagogische Wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam. Daar trof ze twee inspirerende docenten die haar loopbaan richting gaven: Ellen Laan en Channah Zwiep. “Ellen Laan, hoogleraar biopsychosociale determinanten van seksuele gezondheid, was een enorme voorvechter van vrouwelijk seksueel plezier en wordt ook wel ‘godmother van de seksuologie’ genoemd. Haar onderzoek wees, onder meer, uit dat mannen en vrouwen niet verschillen in biologische capaciteit tot seksueel genot. Zij zette de clitoris op de kaart. Ik weet nog dat ik bij haar gastcollege dacht: Hoe kan het dat ik, op mijn 22ste, niet weet dat ik die heb en hoe die werkt? Dat die het equivalent is van de penis en je ook een stijve *clit* krijgt bij opwinding, net als een man een stijve piemel.”

Nu, tien jaar later, ziet ze maar langzaam vooruitgang. “Sinds 2020 staat de clitoris welgeteld in één Nederlands biologieboek, en nog zonder volledige uitleg: hoe seksuele opwinding werkt, staat er niet bij. We zijn er nog lang niet. Maar er worden wel stappen gezet. Tijdens de Week van de Liefde op middelbare scholen afgelopen februari, heeft Rutgers, expertisecentrum voor seksualiteit, voor het eerst een 3D-model van een clitoris meegestuurd met het lespakket.”

Genieten

“Channah Zwiep vond ik gewoon heel leuk”, zegt Anna Jansen. “Ze was pedagoog en ontwikkelingspsycholoog

en gaf het vak Seksuele opvoeding in maatschappelijke context. Ze was echt iemand van het verbinden van de wetenschap met de praktijk. Zo nodigde ze een basisschooldirecteur uit die kwam vertellen over een 'incident' op school, waar een jongetje van vijf een meisje van zes een kus op haar mond had gegeven. De ouders en omgeving vonden dit absoluut onacceptabel, bestempelden hem als 'verkrachter' en hij moest uiteindelijk een andere school zoeken. Terwijl dit gedrag heel passend is voor de leeftijd. Ik ging bij haar mijn scriptie schrijven, over vaderschap en seksuele opvoeding. De conclusie was overigens dat vaders daar net zo goed in zijn, terwijl moeders die taak voor 95% op zich nemen."

Channah Zwiép was een pionier op het gebied van seksuele opvoeding en ontwikkeling van jonge kinderen. Volgens haar kun je seksualiteit bij kinderen ook zien als sensualiteit en zijn wij vanaf onze geboorte gericht op zintuiglijk genieten. Ze pleitte voor een positieve benadering, in plaats van er niet over praten of bestraffen. Anna Jansen: "Haar stokpaardje, en sindsdien ook het mijne, was echt het normaliseren en bespreekbaar maken, van jongs af aan. Kinderen stellen allerlei vragen en vertonen gedrag, zoals masturberen of naar elkaars geslachtsdelen willen kijken. Dan helpt het enorm als opvoedprofessionals adequate kennis hebben."

Erfenis

Naast haar werk op de universiteit had Channah Zwiép haar eigen bedrijf, *Pedagogisch Projectbureau Kind & Zo*, en gaf ze trainingen bij de kinderopvang. Daar stellen kinderen immers ook vragen en experimenteren ze met elkaar. "Eind 2017 werd Channah ziek. Ik kwam bij haar thuis en ze vroeg of ik haar trainingen voor pedagogisch medewerkers wilde overnemen. We hadden, zo zei ze, immers hetzelfde gedachtegoed. Ik dacht: 'Help! Kan ik dat wel? Als student, aan volwassenen in de praktijk?' Maar ze zou me haar powerpoint sturen, dan kwam het vast goed. Vijf weken later, op 14 februari, nam ik 's avonds, bij de podcastlancering van *Bedvogels* van Human,¹ een interview van haar waar in debatcentrum De Balie in Amsterdam. En later die avond is ze overleden."

De familie van Channah Zwiép vond het goed dat Anna doorging met haar werk. "Zij hadden geen belangstelling voor die *legacy*. Ik had inmiddels ondervonden dat er veel vragen waren bij de kinderopvang over seksualiteit. Daar krijgen ze te maken met allerlei situaties en zoeken ze naar een goede manier om daarmee om te gaan. En zijn ze enorm opgelucht als ze horen: O, dat hoort er gewoon bij!"

Paaseitje

"Onderzoek wijst uit dat goede seksuele vorming en voorlichting leidt tot minder grensoverschrijdend gedrag, meer weerbaarheid en jongeren die beter weten wat ze wel willen", zegt Anna Jansen. Net als Channah Zwiép legt zij in haar trainingen de nadruk op het

positieve en het normaliseren van seksualiteit. Meteen vanaf de geboorte. Hoe doe je dat?

"In de eerste twaalf jaar heb je het geluk dat kinderen je heel veel *haakjes* geven, gedrag waarbij je aan kunt haken en vragen waar je antwoord op kunt geven. Voor baby's is het heel belangrijk om aangeraakt, gekoesterd en geknuffeld te worden. Vanaf zestien maanden kunnen ze gericht hun eigen geslachtsdelen aanraken en ook een orgasme krijgen. Bij de kinderopvang is dat welbekend, ouders schrikken er vaak van en denken dat er iets mis is. Peuters willen graag bij elkaar kijken, vergelijken en beginnen vragen te stellen. Kleuters willen experimenteren, doktertje spelen en stellen nog meer vragen: Waar komen baby's vandaan? Hoe komen ze dan uit je buik?"

Het is belangrijk om kinderen eerlijk te antwoorden, ook als ze nog heel jong zijn, zegt ze. "Als kinderen het niet begrijpen of het is te veel informatie, gaat het het ene oor in en het andere oor uit. Leg je kleuters iets uit over een zaadje en een eitje, dan zien ze bijvoorbeeld heel letterlijk een paaseitje voor zich. Je hoeft je geen zorgen te maken dat je te veel vertelt, ze onthouden wat aansluit bij hun ontwikkeling. Ouders en verzorgers vertellen juist eerder te weinig, blijkt uit onderzoek. Ze lopen zo'n drie jaar achter op de seksuele ontwikkeling van hun kinderen en denken te vaak: 'Daar zijn ze nog niet aan toe.'"

Vulva

Noem het vrouwelijk geslachtsdeel alsjeblieft van baby af aan een vulva, bepleit Anna Jansen. Zo heet het namelijk. "Net zoals een elleboog een elleboog heet en een neus een neus." En zo haal je het grote taboe eraf en voorkom je verwarring. "Bij jongens noemen we het geslachtsdeel een piemel, penis of plasser. Bij meiden heet het een poes, een pruim, een doosje, een spleetje, een voorbips en nog een hele reeks versluisende termen. Maar het vrouwelijk geslachtsorgaan heet vulva. Waarom zou je het dan niet zo noemen?"

"En stel dat er iemand aan je vulva heeft gezeten, je wilde dat niet en je hebt geen ander woord dan poes of bloem? Hoe leg je dat dan uit? Bij trainingen geef ik vaak het voorbeeld dat ik ooit kreeg van een pedagogisch medewerker, waarin een kleuter aan een andere kleuter vraagt: 'Heb jij ook een poes?' En die antwoordt: 'Nee, want mijn vader is allergisch.' Dat geeft zo mooi de verwarring aan."

Niet in de tram

Haar belangrijkste pleidooi: Laat seksuele opvoeding gelijk opgaan met de algemene opvoeding, normaliseer, maak bespreekbaar en leg vooral de nadruk op het plezier: Wat wil je wel? Zo leg je een gezonde basis voor later.

"Reageer positief op seksueel getint gedrag dat past bij de leeftijd. Tegen peuters die masturberen kun je zeggen: Ik zie dat je het fijn

'Het is een mythe dat voorlichting leidt tot actie. Het tegenovergestelde is waar.'

vindt, dat is prima. Kleuters krijgen de fase 'ik en de ander'. Dan kun je ze bijsturen en aanleren: O, ik mag thuis op de bank wel met m'n hand in m'n broek zitten, maar niet in de tram. Dat gedrag gezond en leeftijdsadequaat is, wil niet zeggen dat het overal kan. Net zoals je kinderen niet de hele tijd in hun neus laat zitten peuteren."

Basiskennis

De kinderopvang is niet verplicht om aandacht te besteden aan seksuele vorming, basis- en middelbare scholen tot haar vreugde wel. "Nederland doet het internationaal gezien best goed. Beter dan de VS, waar in sommige staten de informatie niet eens medisch correct hoeft te zijn en veel scholen niets vertellen over seksuele diversiteit. Veel Nederlandse basisscholen doen mee aan de *Week van de Lentekriebels*. Het is alleen jammer als het bij die ene week blijft. Het mooiste is als scholen het integreren in hun hele onderwijs: seksualiteit speelt niet alleen in die ene week of tijdens de seksuele vormingslessen. Maar dan moet er wel de juiste basiskennis zijn en daar ontbreekt het vaak aan. Bij de meeste opleidingen is er nauwelijks of geen aandacht voor seksuele ontwikkeling, al begint het op de pabo te komen."

Banaan

De serie *Naakt voor de klas* maakt duidelijk dat er nogal wat schort aan de seksuele vorming op middelbare scholen. Zo missen leerlingen onderwerpen die ze zelf belangrijk vinden: Seksuele diversiteit, wensen en grenzen aangeven, en plezier in seks. "Dat weten we al sinds 2017, uit het onderzoek van Rutgers en Soa Aids Nederland, *Seks onder je 25°*. Het schiet niet echt op. Als je pech hebt, krijg je in de tweede van de middelbare school maar twee lessen als je biologie kiest, en anders maar eentje. Dan leer je nog vaak alleen over de anatomie en hoe je een condoom om een banaan doet. Bizar toch? Hier is echt nog veel werk te doen."

Mythe

Bij professionals, ook bij pedagogen, komt ze veel handelingsverlegenheid en ongemak tegen: 'We willen wel, maar zijn het niet gewend te praten over seksualiteit'. "In het gewone leven geldt dat ook: We vragen elkaar wel 'Hoe was je vakantie?', of 'Hoe is het op je werk?' Maar nooit: 'Hoe is het met je seksleven?' Erover praten is ook seksuele opvoeding, dat moet je leren en gelukkig geldt ook hier 'oefening baart kunst'. Om te beginnen met het benoemen van alle lichaamsdelen." Dat je niet te vroeg moet beginnen omdat je kinderen of jongeren dan op ideeën brengt, klopt niet, zegt Anna Jansen. "Het is een mythe dat voorlichting leidt tot actie. Het idee 'Als we het erover hebben, gaan ze het doen!' is onjuist. Het tegenovergestelde is waar. Kinderen die goede seksuele voorlichting en vorming hebben gehad, beginnen juist later met seks, maken minder grensoverschrijdend gedrag mee, vertonen ook minder grensoverschrijdend gedrag en in hun adolescentie gebruiken ze vaker anticonceptie. Het *erover hebben* werkt echt beschermend."

tekst: Annemiek Haalboom

foto: Joke Schut

¹ Channah Zwiép is te beluisteren in de aflevering *Seks Doodnormaal*.

Meer lezen/luisteren

- Richtlijn: www.richtlijnenjeugdhulp.nl/seksuele-ontwikkeling/
- Channah Zwiép: *Wat is wijsheid? Seksuele opvoeding van jonge kinderen (2010)*, SWP. *Seksuele ontwikkeling. Methodiek voor pedagogische begeleiding in de kinderopvang en in het basisonderwijs (2012)*, SWP.
- Philippine van der Goes en Karin Middelburg, *Maar HOE dan?! (2021)*, Libris.
- Anna Jansen, *Opgewonden 21*, Seksuele opvoeding, podcast.